

VAN SPOTLIED TOT LIEFDESLYRIEK

De poëtische rijkdom van het Nederlands cabaret

Kleinkunst heeft een stoffig imago, maar herbergt niettemin vele teksten die leerlingen van nu zullen aanspreken. In dit artikel bespreekt Ivo Nieuwenhuis vier typen cabaretliedjes die daarnaast ook erg geschikt zijn om de kracht van literatuur te tonen.

Ivo NIEUWENHUIS

Ik heb een heel zwaar leven
Nee, maar echt heel zwaar
Moeilijk, moeilijk, moeilijk, moeilijk, moeilijk
Ik heb echt een heel zwaar leven
Nee, nee maar echt serieus waar
Het leven is voor mij gewoon ontzettend zwaar

Menig middelbaar scholier van nu zal deze regels uit het lied 'Zwaar leven' van cabaretière Brigitte Kaandorp woordelijk kunnen meezingen, inclusief de zeurderig

lang aangehouden *aa* in het woord 'zwaar'. Op YouTube is dit lied, afkomstig uit Kaandorps voorstelling *Zó* uit 2009, ruim anderhalf miljoen keer bekeken. Om maar even duidelijk te maken: het cabaretlied is voor leerlingen niet noodzakelijkerwijs een ver-van-mijn-bedshow. Het genre heeft op het eerste oog misschien een wat stoffig imago, maar kent ook zo zijn hippe voorbeelden.

Vormen van cabaret waarin het lied centraal staat, worden tegenwoordig meestal aangeduid met de term kleinkunst. Bekende hedendaagse beoefenaars van kleinkunst zijn het duo Yentl en De Boer, Elke Vierveijzer, Joost Spijkers, Flip Noorman en Theo Nijland. Zij treden

op met theaterprogramma's die (bijna) volledig uit Nederlandstalige liedjes bestaan, meestal voor een klein maar trouw publiek. Grote namen uit het recente verleden zijn Maarten van Roozendaal en Jeroen van Merwijk. Hiernaast vinden we het cabaretlied natuurlijk ook bij diverse cabaretiers die óók conferences doen, zoals Youp van 't Hek, Claudia de Breij en Jochem Myjer.

Kleinkunst vertegenwoordigt niet alleen de muzikale, maar ook de literaire dimensie van het cabaret. In de klassieke definitie van cabarethistoricus Wim Ibo (1981) is cabaret 'professionele literair-muzikale theateramusementskunst' (p. 13). Omdat het van origine Brits-Amerikaanse genre stand-upcomedy vanaf de jaren negentig het Nederlands cabaret steeds meer is gaan beïnvloeden, zijn zowel dat muzikale als dat literaire aspect geleidelijk uit het mainstreamcabaret verdwenen, in elk geval in de beeldvorming (Zijp, te verschijnen). Intussen is het cabaretlied verre van dood, zoals ook het voorbeeld van 'Zwaar leven' laat zien.

In dit artikel bespreek ik vier typen cabaretliedjes die zich goed lenen voor de poëzie, waarbij ik ter illustratie steeds één (recente) casus gebruik. De ideeën die ik aanreik, zijn echter makkelijk toepasbaar op andere voorbeelden en ik raad docenten van harte aan om hierbij hun eigen voorkeuren te volgen.

Type 1: Het actuele spotlied

Actuele politieke en maatschappelijke kwesties hebben altijd een belangrijke inspiratiebron gevormd voor cabaretiers. De liedvorm is hierbij in de loop der jaren veelvuldig ingezet, maar echt dicht op de huid van de tijd kwam het spotlied pas te zitten toen het televisieprogramma *Kopspijkers* in 2004 met het genre ging experimenteren.

Actuele politieke en maatschappelijke kwesties hebben altijd een belangrijke inspiratiebron gevormd voor cabaretiers

Via bewerkingen van bekende popsongs werd gereageerd op destijds actuele kwesties als de prijzenoorlog in de supermarkt (cabaretier Mike Boddé als zanger Billy

Joel met 'We gaan allemaal ten onder', een parodie op 'Goodnight Saigon') en graaiende bankbestuurders (Alex Klaasen als Ramses Shaffy met 'Graai, pak, grijp...'), een parodie op 'Zing, vecht, huil...'). Deze slimme formule – nieuwe tekst op bestaande melodie – stelde de makers van het programma in staat om snel te reageren op het nieuws.

De meest recente en succesvolle toepassing van deze formule vinden we in het programma *Even tot hier*, dat sinds 2019 wordt gemaakt door cabaretiers Niels van der Laan en Jeroen Woe. Zeker gezien het tempo waarmee ze geproduceerd worden, is het niveau van hun actuele cabaretliedjes vaak indrukwekkend hoog.

Als voorbeeld neem ik 'Rutte wist het' uit het voorjaar van 2022. Dit is een bewerking van het nummer 'Let's twist again' van Chubby Checker uit 1961, waarmee de twist als dans internationale bekendheid verwierf. De nieuwe tekst van Van der Laan en Woe reageert op het nieuws dat premier Mark Rutte jarenlang systematisch zijn sms'jes wiste.

Het is onvindbaar, het is vermist
Naar de inhoud wordt gegist
Niets is ooit nog zichtbaar
omdat Rutte 't wist

Een goede inhoudelijke vraag om bespreking van dit lied in de klas mee te beginnen is: op welk nieuwsfeit reageert het? Het antwoord: de gewiste sms'jes van Mark Rutte, en in meer algemene zin ook de terugkerende controverseronde rondom Ruttés 'vergeetachtigheid'.

Een mooie vervolgvraag is welk standpunt het lied aanneemt ten aanzien van deze kwestie. Spotliederen zijn in de regel kritisch over de personen en onderwerpen die ze bezingen. In het lied 'Rutte wist het' wordt gespeeld met de dubbelzinnige betekenis van het woord 'wist', dat zowel de tegenwoordige tijd van het werkwoord *wissen* als de verleden tijd van het werkwoord *weten* kan zijn. In die tweede betekenis schuilt de kritische lading: Rutte zegt wel dat hij van alles niet meer weet, maar Van der Laan en Woe geloven hem niet.

De bespreking van het standpunt leidt zo automatisch al tot een analyse van de vorm. Een volgende stap in die formele analyse is de vergelijking met het bewerkte origineel. Het lied 'Let's twist again' gaat over een beweeglijke dansstijl, vol met draaiingen (*twist* betekent in het Engels letterlijk 'draaien'). Deze dans vormt dus een mooie metafoor voor het politieke wangedrag waar 'Rutte wist het' de premier impliciet van beschuldigt, namelijk de boel verdraaien door te doen alsof je dingen

die politiek gevoelig liggen vergeten bent of je anders herinnert.

Zo kan via de bespreking van een actueel cabaretlied niet alleen de hedendaagse politiek, maar ook het effect van literaire technieken als ambiguïteit en adaptatie in de klas behandeld worden.

Via de bespreking van een actueel cabaretlied kan niet alleen de hedendaagse politiek, maar ook het effect van literaire technieken als ambiguïteit en adaptatie in de klas behandeld worden

Type 2: Ongemak en ongenoegen in het sociale verkeer

Het al geciteerde 'Zwaar leven' van Brigitte Kaandorp behoort tot een tweede type cabaretliedjes, waarin sociaal ongemak of ongenoegen het hoofdthema vormt. Dit soort liedjes speelt vooral in op herkenning. De cabaretier of liedschrijver neemt iets uit het eigen dagelijks leven dat irritatie oproept, om dat vervolgens met behulp van ironie belachelijk te maken. In het geval van Kaandorp is dat 'het zeurende type' dat maar weinig verdraagt en snel de handdoek in de ring gooit. Het duo Yentl en De Boer heeft ook verschillende liedjes gemaakt die in deze categorie vallen, waaronder hun klassieker 'Ik heb een man gekend' (2014), die gaat over alle soorten van ergernis en ongemak die een vrouw kan tegenkomen wanneer ze met een man op date gaat.

Wat onbekender, maar ook erg geestig is Peter van Rooijen. Op zijn album *Liefde, dood en Bob Ross* (2022) staat het nummer 'Je doet er niet toe'. Dit lied speelt in op de waarschijnlijk voor veel leerlingen herkenbare gewoonte om jezelf op sociale media als heel uniek en bijzonder te presenteren. Van Rooijen relativeert dat gedrag met de ironische geruststelling 'je doet er niet toe'.

Bij het lied hoort een via YouTube beschikbare clip, die volledig uit TikTok-dansjes bestaat (zie <vlt.nl/

rooijen>). Het gezamenlijk bekijken van die clip in de klas kan een mooi startpunt vormen voor een discussie over de vraag welk punt hier nu precies gemaakt wordt en waarom de leerlingen het lied (al dan niet) grappig vinden. Waarschijnlijk speelt herkenbaarheid hierbij een grote rol.

Clip en lied lenen zich ook uitstekend voor een bespreking van het verschijnsel parodie. De TikTok-dansjes in de clip zijn duidelijk een spottende nabootsing van de manier waarop mensen zichzelf op dit sociale medium in de kijker proberen te spelen. Daarnaast zingt Van Rooijen het lied op de sentimentele klanken van synthesizer en elektrische gitaar, die in dit geval ironisch bedoeld zijn. Het boybandachtige arrangement suggereert medelijden met die arme TikTokers die moeten accepteren dat de wereld niet om hen draait, maar dat medelijden is niet gemeend.

Bij dit type cabaretlied zou daarnaast een creatieve schrijfpdracht gegeven kunnen worden die de leerlingen uitdaagt zelf een lied te schrijven naar aanleiding van een eigen (sociale) ergernis, eventueel met toepassing van het stijlmiddel ironie of parodie.

Type 3: Gevoelige liedjes over gevoelige onderwerpen

Naast grappige en kritische liedjes kent de Nederlandse kleinkunst ook een meer gevoelige en melancholische stroom. Die wordt onder meer vertegenwoordigd door Herman van Veen ('Liefde van later', 'Rozegeur') en de helaas veel te vroeg overleden Maarten van Roozendaal ('Red mij niet', 'Kerstmis in april'). Deze stroom sluit het meest direct aan op het romantische stereotype van poëzie: een momentane gevoelsuitstorting, niet zelden gerelateerd aan liefde of verlies, of een combinatie van die twee (zie ook de inleiding op deze special).

Naast grappige en kritische liedjes kent de Nederlandse kleinkunst ook een meer gevoelige en melancholische stroom

Een recent voorbeeld waarin beide thema's op een fraaie manier vervlochten zijn, is het lied 'Gewoon opnieuw', een tekst van Jurrian van Dongen, op muziek

Tangens

(tekst: Jan Beuving, melodie: Tom Dicke)

Een Duitser was eens aan het calculeren
Toen plots een functie aan zijn brein ontsproot
Die coëfficiënt was van de sinus en cosinus,
Dus plusminus elke pi
is sprake van een asymptoot.

Wij kennen deze functie als de tangens
En dat is ‘raken aan’ in het Latijn
Neem een cirkel, trek een raaklijn,
Als de hoeken in de haak zijn,
is de tangens dan de lengte van die lijn.

Omdat het dus Latijn is, is er twijfel
Of je nu tangens zegt, of toch tan-gens
Van het oude Rome, dames, heren
Zijn geen bandopnames dus
hoe Cicero dat uitsprak weet geen mens.

refrein

Van laag naar hoog gaat de tangens, asymptoot
Van laag naar hoog gaat de tangens, asymptoot
En al dreig je met een bijl of cirkelzaag (asymptoot)
Nooit gaat de tangens eens omlaag.

Er was op een lyceum eens een toa
En wat een toeval, want zijn naam was Kas
Hij mocht graag iets ondernemen,
maar hij kwam in de problemen
toen hij met een cruiseschip op vakantie was.

Hij kwam terecht in de Bermudadriehoek
Maar toch ging daar zijn schuit niet op de fles
In die driehoek vol gevaren
wist hij iedereen te sparen
Toa Kas verzond gewoon een SOS

Zo kan de goniometrie je redden
Vertel dus dit verhaal aan elke oen
Die weer pesterig komt vragen
Vol van haat en onbehagen
Wat je later nog met wiskunde kunt doen.

(refrein)

U moet hem niet verwarren met de Ganges
Want dat is een rivier in India
Waar in hindoes, geen boeddhisten,
Zich ontpoppen tot baptisten
Want zij streven badend hoge doelen na.

Je ziel wordt door een Ganges-bad gereinigd
Voor hindoes is dat een soort sacrament
Dat de pijnen doet verzachten
Dat soort mysterieuze krachten
Worden aan een tangens zelden toegekend.

U hoort hier Zuid-Amerikaanse klanken
Waarop ik noodgedwongen woorden zing
Omdat Tom niks had begrepen
Van de fijne tangensknepen
En hij dacht dus dat het om de tango ging.

(refrein)

De tangens noopt mij steeds tot jubelzangen
Ik voel mij als een vrouw die wordt geschaakt
Bij de aanblik van de tangens
Hij vervult al mijn verlangens
Het is een functie die mij steeds weer raakt.

gezet door Peter van de Witte en uitgevoerd door Alex Klaasen, als onderdeel van zijn voorstelling *Showponies 2* (2019).

Dit lied zit vernuftig in elkaar. Aan het woord is een mannelijke ik-verteller, die verhaalt over de ontmoeting en het verlies van zijn grote liefde, eveneens een man. Halverwege neemt het nummer een bijzondere wending, wanneer het verhaal niet blijkt te eindigen bij het verlies van de geliefde, maar verdergaat met de ontmoeting van weer een nieuwe geliefde. De boodschap wordt mooi gevat in de bemoedigende woorden die de ik-verteller meekreeg van zijn eerste grote liefde, en die als refreinregel terugkeren: ‘Durf het / Gewoon opnieuw / Iedere dag opnieuw’.

Dit lied leent zich er uitstekend voor om de affectieve werking van lyriek te verbinden aan de inzet van specifieke verteltechnieken. De emotionele kracht van ‘Gewoon opnieuw’ zit hem vooral in het aangenomen perspectief. De tekst begint met de regels: ‘Praat ik te veel? / Zeg je het eerlijk, als ik te veel praat?’ Die blijken uiteindelijk gericht aan de tweede geliefde, maar dat wordt pas later in het nummer duidelijk. Zo wordt eerst spanning opgebouwd en uiteindelijk de blik van de toehoorder gekanteld, die zich realiseert dat er in een mensenleven meerdere grote liefdes kunnen zijn en ‘opnieuw beginnen’ altijd een optie is. Een mooie tweede laag vormt het gegeven dat het nummer het traditionele heteroseksuele liefdesscript vervangt door een homoseksueel narratief.

Type 4: Light verse

Last but not least zijn er nog de cabaretiers voor wie het spelen met taal in hun liedjes de hoofdmoot vormt. We hebben het dan over light verse, een genre waarvan Drs. P, Ivo de Wijs en Kees Torn bekende representanten zijn.

Drs. P is onder meer de uitvinder van de versvorm het ollekebolleke. Kees Torn maakte een lied waarin het laatste woord van een versregel steeds qua klank identiek is aan de Engelse vertaling van het voorlaatste woord. Dat leidt tot coupletten als:

Terwijl ik mijn vriendin met een stuk taart paai,
en naar een blonde haarlok kijk die ik aai,
vraag ik hoe zij het vindt, waarop ze zucht: ‘Saai,
ik denk dat ik de was maar even droog draai’

Uiteraard zijn dit soort teksten erg geschikt voor een les over rijm, klank en de vele mogelijkheden die de taal aan dichters biedt. De vaak strak gereguleerde versvormen die door de beoefenaars van het light verse bedacht zijn, kunnen ook gemakkelijk nagevolgd worden in een creatieve schrijfpdracht van het type ‘schrijf nu zelf een ollekebolleke’.

men die door de beoefenaars van het light verse bedacht zijn, kunnen ook gemakkelijk nagevolgd worden in een creatieve schrijfpdracht van het type ‘schrijf nu zelf een ollekebolleke’.

De vaak strak gereguleerde versvormen die door de beoefenaars van het light verse bedacht zijn, kunnen ook gemakkelijk nagevolgd worden in een creatieve schrijfpdracht

De meest recente beoefenaar van het light verse in het Nederlands cabaret is Jan Beuving, die ook wiskunde studeerde. Dat laatste zie je goed af aan de exactheid van zijn rijm en metrum, én aan de onderwerpen van zijn liedjes. In het via YouTube beschikbare lied ‘Tangens’ brengt hij een eerbetoon aan de wiskundige functie uit de titel:

Een Duitser was eens aan het calculeren
Toen plots een functie aan zijn brein ontsproot
Die coëfficiënt was van de sinus en cosinus,
Dus plusminus elke pi is sprake van een asymptoot.

Wij kennen deze functie als de tangens
En dat is ‘raken aan’ in het Latijn
Neem een cirkel, trek een raaklijn,
Als de hoeken in de haak zijn, is de tangens dan de lengte van die lijn.

Dit lied weet de poëzieles hopelijk zelfs interessant te maken voor bètaleerlingen die zeggen of denken niks met taal en cultuur te hebben.

Uit het voorgaande mag blijken dat hét cabaretlied niet bestaat. Van actuele spot tot tijdloze gevoelens: de variëteit is groot. Het grote voordeel daarvan is dat er vermoedelijk voor elke les en voor iedere klas wel een passend voorbeeld te vinden is, zolang je als docent maar weet in welke hoek je moet zoeken.

LITERATUUR

Ibo, W. (1981). *En nu de moraal...: Geschiedenis van het Nederlands cabaret 1895–1936*. Sijthoff.

Zijp, D. (te verschijnen). *Comedians without a cause: The politics and aesthetics of humour in Dutch cabaret* [Proefschrift, Universiteit Utrecht].